

SMÅLAND

Kinneralds h-d
(Vederlöfs s:n)

Uppt. Klas Lagerkvist.

1924

Kristianopel

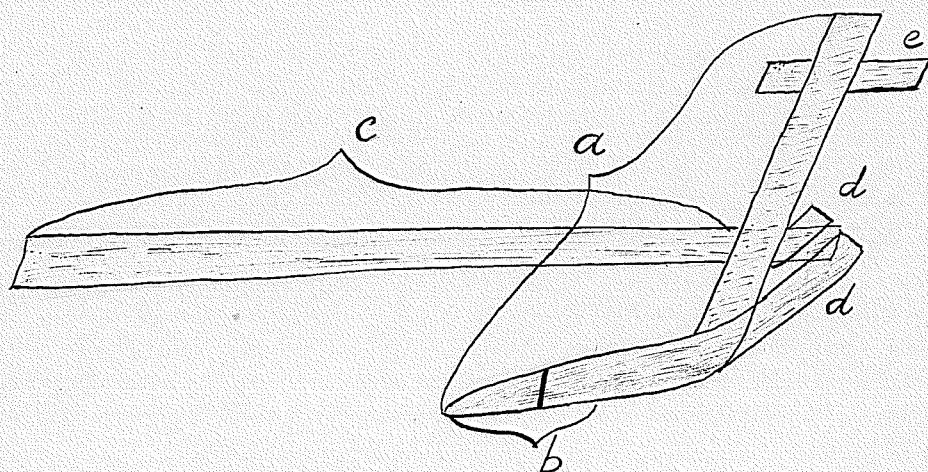
REGISTER

Jordbruget o redskap	1.
Vårarbetet	2.
Slåttern	3.
Måltiderna	3.
Åx-plockning	4.
Höstplöjning.	4.
Potatisplockning	4.
Tröskning	5.
Linberedningen	5.
Vårfruafon	10.
Väderleksmärken	10.
Ordspråk	13.
Lunds Domkyrka (sägen)	13.
Dödsfall	14.
" varsel	14.
Stanna klockan v. dödsfall	15.
Kistan	15.
Majning vid dödsfall.	15.
Måltid	15.
Ingen gick godvilligt till bonds	16
Jul seder.	16-18

Arbetsätt och seder vid den mindre lantgården.

Från Småland i Kronobergs län (Nöbbele församling).

Vid den mindre lantgården utfördes alla till gården och lantbruket hörande sysslor av far och mor och barnen, så snart dessa blivit vuxna. Då veckotalet ingått (den 6 april) gjorde man sig i ordning för vårarbetet. De åkerbruksredskap, som användes till jordens skötsel, voro till större delen av trä och tillverkade av husets folk. Endast plogen var fabrikerad, men jag minnes även träplo- gen, fastän den då ej var i användning utan fick stå i redskapsskjulet såsom ett kuriosum. Årdret eller ärgekroken användes mest som luckrande red- skap såväl under våren som under hösten. Plogen användes huvudsakligen för att vända grässvålen. På åkern, där stråsåden och rotfrukterna vuxit, anväv- des ärgekroken (se avbildning i originalet). Denna bestod av följande delar: Åderkroken, vars neders- ta del kallades visen, vilken var försedd med en järnbill, åderstången och två öron, vilka senare sutto fastspikade på var sin sida av övre delen av visen och voro svängda, så att dess övre ända spär-

"Ärjekrok"

- a) "åderkroken"
- b) "visen"
- c) "åderstången"
- d) "öron"
- e) handtag

rade utåt. Dessutom fanns i översta delen ett handtag för att styra med. På våren luckrades jorden genom att köra tätt med ådren. Om jorden "redde sig" d.v.s. blev lös och lucker harvade och sådde man. Havre och råg nemyllades med järnpinneharv (annars användes träpinneharv). Kornet och linet skulle nemyllas ännu djupare, och därtill användes ett redskap som bestod av en träkubb med två eller flera billar i och som styrdes av en trästång liksom ådret. Ju djupare linet myllades dess bättre. Det var vanligt att tjänstefolket hade hörland (hör~~g~~lin) och potatisland. Drängen på en gård skulle mylla ner pigans lin. Som de icke voro goda vänner tänkte han mylla linet så djupt att det inte kunde växa. Han körde därför ~~h~~ så djupt han förmådde för att begrava linfröt. Men pigan fick det allra härligaste lin. Far berättade detta då han myllade linet. Av sädesslagen såddes ~~och~~ vårrågen tidigast därefter kom¹potatisen och sist kornet. Man hade en ekekubb att slåta åkern med ty ringvältar fanns ju inte. Trävälten kördes av en häst. Oxar användes även vid jordarbeten men det gick sakta och vaggande framåt och både körkarl och dragare höllo samma takt.

häckla

uppt. Klas Lagerkvist 1924 Kristianopol.

Man gled försiktigt fram mellan stenarna och oxkö-
raren blev trög som oxen själv.

Då vårarbetet avslutats brukade man göra nya
gärdesgårdar där så behövdes. Kreaturen brukade
redan då vara utsläppta på bete och man hade där-
för redan förut måst göra en tillfällig reparation
av gärdesgårdarna innan djuren utsläpptes. Detta
kallades "freja", vilket troligen kommer av fredas.
Då man satte upp ny gärdesgård kallades det "göra".

Omkring fjorton dagar efter midsommar började
vanligen slåttern. Det fanns då något av högtids-
stämning på gården. Man var då bättre klädd. Van-
ligtvis buro man då blå- och vitrandiga kläder.

Dels ansåg man slåttern som en högtid och dels
var det ett renligare arbete som då vidtog än vår-
arbetet varit.

Även måltiderna visade, att det var högtidli-
gare. Man fick till kvällen bättre gröt än vanligt
och vid eftermiddagskaffet dracks ofta en kaffe-
gök (brännvin och kaffe.)

Säden avmejades av männen och kvinnorna bundo
den i kärvar eller neker, som de vanligtvis kal-
lades. Barnen fingo plocka efterblivna ax.

Ofta fick den fattigare befolkningen tillåtelse att å de avmejade sädesfälten plocka ax, som de själva fingo behålla. Säkerligen blevo deras kaka liten.

Man var vanligen inte så rapp att höstköra åkrarna som man nu är. Det kunde ofta dröja lång tid sedan säden blivit inbärgad. Det gällde först att bereda den jord, som skulle besås med höstsäd. Därefter höstkördes den andra jorden på följande sätt.

Först luckrades jorden upp med ådret liksom under våren. Därefter harvades den och så körde man den än en gång med ådret. Då skulle det vara längre mellan fårorna och man satte halm eller ris i ådret för att jorden skulle läggas upp i kammar. Detta kallades att "stråka".

Fårorna skulle stå öppna för att lättare avleda regn och smältvattnet följande vår.

Vid potatisplockningen var det vanligt att er-
hålla extra hjälp. Någon gång tillställdes "plockgille". Man bad byggdens ungdom gå dit och plocka potatis. Då fingo de bättre mat och ofta något brännvin. Den dagen gällde det att vara flink, ty ingen

ville vara den sämste på åkern och inte heller på kvällen, då ungdomen fick dansa på logen. Plockgillena förekommo i Aryds förs. Blekinge län. I min födelsebyggd känner jag ej till sådana.

När skörden inbärgats vidtog tröskningen. För att få råg till utsäde hade man redan förut, då rågen inbärgats, slagit en del kärvar i väggen (bankat råg) varvid en del råg föll ut, och denna användes till utsäde.

Rågen tröskades med slåga (plegel). Man tröskade på morgonen och ofta hela dagen. Man steg upp kl. 4 på somliga gårdar ännu tidigare, ja till och med strax efter midnatt. Rågskörden skulle vanligen vara avtröskad till julen och helst den övriga säden också.

Linberedningen.

Linet eller hören, som den i Kronobergs län kallades, krävde näringsrik jord, och man sådde det därför på den bästa jorden. Då det kommit upp ur jorden rensades det från ogräs (bekades). Det var oftast kvinnfolks göra och ofta hade man vid sådana tillfällen extra hjälp och lite

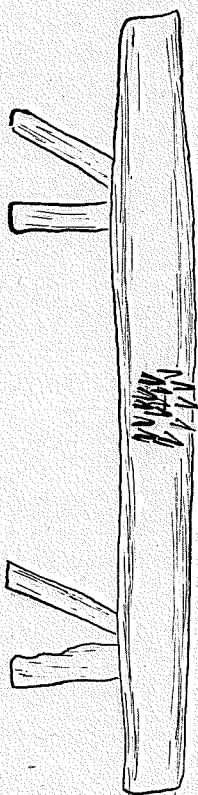
Då hören var mogen, rycktes den upp med rötterna.

Man gjorde först ett band av hör och lade därefter hand hör på bandet och så en anna korsvis till kärven blev lagom stor, då den sammanbands. Kärvarna fingo inte ligga på marken som sädeskärvarna utan man satte upp den på åkern med rötterna ner och fröhusen uppåt. Man såg noga till att inga kärvar fingo ligga. Föll en kärve, gick man genast och satte upp den. Varför, vet jag ej. Därefter krakades kärvarna. Den första kärven stacks på kraken så att roten stod på marken och de andra lades och de andra lades på korsvis, trädde på kraken. Då hören var torr kördes den i på logen och knöpplades eller repades.

Man löste upp kärvarna och repade av fröhusen på en "repa". Repan var en plankan med fötter och mitt på densamma sutto långa järntaggar i en rund krets.

Repa.

Rēpa

Kop. eft. orig. manuskri.

En mäns person satt i vardera ändan och då de fått en hand full lin vardera repade de växelvis av fröhusen, som kallades knöjsple.

Dessa sönderslogos därefter med slaga och fröna ristades, varpå de rensades på samma sätt, som då man kastade säd för hand.

Under röt månaden i slutet av juli och augusti breddes linet ut på någon gräsvall för att rötas. Man fick noga tillse, att det icke blev för starkt rötat men icke heller för litet. Detta undersöktes genom att gnugga linet mellan händerna. Höllo då tågarna och den övriga delen av strået sönderföll var linet lagom rötat. De söndersmulade delarna av strået kallades skävor. Då linhalmen blivit rötad måste den åter torkas och ställdes därför utmed gärdesgårdar och husväggar. Därefter körde den i byn, som fått sitt lin först rötat, detsamma till "bastan" (huset där linet inlades för att uppvärmas och torkas bättre). Här lades det på ett slinder. Nu gjordes upp eld i en eldstad, vars skorsten ej fick räcka upp till taket och så blev det både rök och värme, så att linhalmen blev torr och skör till den skulle sönderbråkas eller sönderbrytas.

Allt arbete hittills möjligen med undantag av lukningen hade utförts av gårdens folk utan främmande hjälp.

Hädanefter anlitades grannarnas hjälp, och de läto vanligen inte be sig två gånger vid ett sådant tillfälle. De kommo till och med objudna.

I skymningen samlas byns män för att bryta eller bråka linet på brytor (bråkar). I min hembygd sade man: "Bryta hör på en bråta".

Den som torkat linet (eldat i bastun eller bastan) ställde sig inne i bastan och gav en lagom hand, som en helvuxen pojke eller en kvinna överlämnade till karlarna. Arbetet försiggick under muntert tal och skämt och karlarna övervistade de ideliga smällandet med bråtorna. I hemmet hade kvinnorna bråttom med att laga i ordning mat och stfex efter att alla karlarna samlats vid bastan, gingo de till gården för att äta och dricka. Därefter började arbetet igen och pågick tills att halmen var sönderbråkad. Då först fingo de kvälls-
vard, som stundom blev ganska sen. Den kunde vara till uppåt småtimmarna.

Dagen efter var kvinnornas dag. Det bruta linet hade stoppats i säckar och hemkörts och nu skall det

skättas. En skättstol (en träställning varpå linet under skättningen fasthölls) och ett skätt-trä hade var och en med sig. Även den dagen var det kalas ("skättegille"). Dammet rök och skävorna yrde om, men detta stoppade inte munnen på kvinnorna utan de diskuterade både nytt och gammalt och sällan såg man större arbetsglädje än vid ett sådant tillfälle. En del avfall från skättningen tillvaratogs (skättfall) spanns och vävdes till grova vävnader men användes även till kläder. Det skättade linet sammanvreds till en "locka". Dessa lockar häcklades sedan på en häckla

häckla

en bräda försedd med järntaggar. Man höll häcklan i ena handen och linet i den andra, samt drog det genom järntaggarne på häcklan. Då uppkom ett bättre avfall, som kallades to. Den återstående delen kallades blånor utgjorde det bästa. Såväl dessa som de olika slagen av avfall vid beredningen spunnos sedan av kvinnorna och sammanvävdes därefter till

till olika linnevävnader. Den värdefullaste var
"drällan" och den fordrade större kunnighet i
vävnad. F

Folkseder m.m. från vårhalvåret.

Vårfruafton benämndes vafcafton. Då brukade
ungdomarna springa 3 gånger omkring boningshuset
barfotade.

När stenarna i botten på Lagaån blevo isbelagda
bådade det regn. Skedde sådan isbeläggning före
jul, så kom det regn lika långt före midsommar,
och lika långt efter jul, som isbeläggningsen kom,
lika långt efter midsommar väntades regn. Denna
sed härstammar från Berga församling i Sunnesbo
härad.

På annat håll räknade man efter rim (rimfrost
på marken). Lika långt före eller efter jul rim-
frosten kom lika långt före eller efter midsommar
kom regnet. Så räknades även i Åryds församling
Blekinge län.

Då röken från skorstenen slog ned mot marken
bådade detta regn en av de närmaste dagarna.

När spånakäringen (en insekt) spann långa rader i sänder om våren, blev linet starkt, och då hon ofta stannade, blev linet dåligt, svårt att spänna. Veckotalet räknades såväl i Kronobergs län som i Blekinge län och ingick Vilhelmsdagen den 6 april. Vårfrudagen bar trana ljus i sängen, d.v.s. det hade då blivit så pass långa dagar, att man borde gå till sängs vid mörkrets inbrott. - Förste maj brukade man äta ägg liksom vid påsk.

Midssommar firades vid midsommasstång.

Påskveckans dagar voro bulla Måndag, feta tisdag dymmelonsdag och skärtorsdag.

Bulla måndag äts vetebullar och mjölk och feta tisdag stenkakor.

Kristihimmelsfärdsdag (eller helig torsdag) kallades av pojkarna första metedagen. Då brukade de anse tiden inne för att meta.

Frågor och tro beträffande slakt.

Hästslakt ansågs ohederligt och utfördes av en särskild person, som benämndes rackare.

Redan för ett 40 eller 50-tal år sedan vet jag, att man vågade bryta mot den seden samt slakta

och draga huden av en häst utan att anlita rackare.

Stundom förekom kastrering av fargaltar omedelbart före slakten, men vanligen fingo de leva någon tid emedan man då ansåg fläsket lämpligare till födoämne. En skjuten hare fick inte bäras till byn utan att främre delen av huvudet avskars, ty om en havande kvinna fick se ett harhuvud kunde detta medföra att barnet blev harmynt. Detsamma kunde inträffa om man lät en yxa sitta fasthuggen i en kubb, vilket ansågs som grov vårdslöshet.

En del människor använde ej det slaktade djurets hjärna emedan den ansågs som olämplig till födoämne. Även de s.k. dövöronen som sitta i närheten av hjärtat bortskuros.

Av blodet tillagades korv och palt.

En av nötkreaturens magar (förmodligen blad-magen) kallades femtanläppen.

Håret av de slaktade djuren tillvaratogs icke, men det, som föll vid rykten, spanns och vävdes till hästtäcke.

Svinborsten användes till stoppning av vagnar m.m.

Testiklarna kallades taskar.

Tjuraragen sträcktes och torkades samt användes till piskskäft och var dessutom ett fruktansvärt vapen i slagsmål, Särskilda kryddor användes vid korvberedningen, såsom timjan och mejram.

Smakbitar av slakten sändes till grannarna. Köttet ansågs olämpligt att äta samma dag som djuret slaktats.

Då korvarna kokades brukade man sticka hål på dem med en smal trästicka, för att de icken skulle spricka.

Frågor om tro och sed beträffande pengar och skatter.

Penningar förvarades ofta i en strumpa, som nedstoppades i sängen eller gömdes på någon annan plats.

Ordspråk om pengar: Knyter du handen så hårt, att det inte går mågot ur den, går det inte något i den heller. - Den som ej spar styvern får aldrig dalern.

Den, som spar, han har. Penningen är en vandringsman. Den, som ger så han tigger, ska ha stryk så han ligger.

Många bäckar små göra en stor å. Bättre är ett stycke bröd, då man hälsan haver, än mångtusen tunnor guld, då allt kval oss gnager. Vid barndop stoppades penningar i barnets dopklädning.

Minnevaldsk. Vederstofs om. Com.

Myt. Klas Lagerlöf 1924 Kristianopel

Sagan om jätten Finn berättade mor på följande sätt.

En from präst hade vidtalat en jätte, som het- te Finn, att bygga Lunds domkyrka.

Jätten skulle som lön få prästens ögon, så vida ej denne förut kunnat gissa jättens namn.

Samma dag som kyrkan blev färdig, gick prästen ut för att se naturens fägring för sista gången.

Då fick han från underjorden höra följande sjungas: Spinn, spinn dottern min i morgon kommer jätten Finn med prästens ögon.

Då förstod prästen, att det var jättens kvinna, som sjöng för sin dotter. Glad skyndade han hem, och just som jätten höll på att lägga sista stenen, ropade prästen: "Nu får du gå ned Finn".

Jätten blev så förgrymmad över att prästen funnit hans namn, att han kastade stenen och kyrkan blev aldrig färdig och kunde heller aldrig bli- va färdig.

En annan sägen förtäljer att, då en kyrka skulle byggas i en Smålandssocken (jag tror det var Tavelås) kommo trollen och revo ned vad som byggdes. Så spände de ett par tvillingoxar för ett med rötterna uppryckt träd, och efter att oxarna blivit pådrivna, fingo de gå vart de ville. Där de stannade skulle kyrkan byggas, och där blev hon icke nedriven.

Föreställningar och sedvänjor i förbindelse med dödsfall och begravning.

Då en grannkvinna vid mitt hem dog, kom det bud efter far, som hade sitt arbete i närheten, men mor visste ingenting om dödsfallet. Då far kom hem och talade om detsamma frågade mor, om de sjungit, ty så brukades då en död bars ur sjukrummet. Då far svarade nekande härtill, sade mor, att hon likväl tydligen hört psalmsång vid samma tid då dödsfallet inträffat. Gårdarna ligga mycket nära varandra och mor hade trott, att sången kom från granngården.

Då ugglan skrek klevitt, tydde man detta som klä - vitt (kläda vitt) man tänkte på liksvepning.

Uggleskriket bådade därför dödsfall.

Da någon var död brukade man låta väggklockan stanna och gardinerna drogos för fönstren. - Man plägade anmoda en särskild person att tvätta liket, troligen en och samma person användes för samma by eller trakt.

Snickaren som gjort kistan brukade lägga hyvelspån i densamma, som användes till huvudgård efter det att något vitt överdrag lagts över. Liket förvarades i hemmet från åtta till fjorton dagar beroende på årstid och huru fort man hann bliva färdig för begravningen.

Man plägade strö hackat ris på vägen till kyrkan, ett längre stycke vid sorgehuset, där ofta även granar utsattes och sedan strödde vänner och anförvanter på vägen framför sina hem.

Jag var en gång med vid ett graväl i Berga församling, Sunnerbo belägen ungefär $1\frac{1}{2}$ mil från Ljungby köping.

Måltiden intogs vid sittande bord och den närmast sörjande i detta fallet änkan placerades på den förnämsta platsen. Huruvida någon plats lämnades obesatt kan jag ej erinra mig.

Men en annan sak, som jag aldrig glömmer var

~~han gästerna~~ skulle placeras vid bordet. Största pampen skulle ha första platsen.

Men dit gick han inte godvilligt. Han skulle tvingas och släpas fram. En stor skam var att intaga plats själv även om det var den sista. En del fingo till och med uppsökas uti trädgården och införas till bordet och ofta gjorde flera av gästerna kraftigt motstånd. Man skulle kunna tro att de berusat sig av starka drycker, men alkohol fanns ej i någon form. - I Åryds församling Blekinge var det vanligt att man talade och läste för liket innan avfärden till kyrkan företogs.

Frågor om julseder o. dyl.

Seden att doppa i grytan julafton förekom allmänt i min hemtrakt, och jag tror, att den var utbredd över större delen av Kronobergs län.

Fläsk, korv och kött kokades i en gryta.

I det feta spadet samlade sig flottet under kokningen på särskilda ställen i grytan och där doppade man brödet. De skuro också av sovlet och åt samtidigt. Ibland satte man grytan på bordet och doppningen företogs där. I de flesta delar av

Smålands
Kimeralds hd. - Arkiv -
Vederslöfs sn

1795

Lppt. Klas Lagerkvist
År 1924

1795

s. 32
i original
häftet

Blekinge förekommer icke denna sed.

Bryggd och bak förekom allmänt till jul och
skulle vara ända till påsk.

Om det på juldagen var solsken endast så länge
som en ryttare stiger upp på en häst, så bådade det
vackert och gott väder det kommande året.

Den som först kom hem från julottan skulle
först få inbärgat.

Till jul hade varje gård att vänta ett stort
antal tiggare. Ännu så sent som för 25 - 30 år se-
dan var det vanligt att baka särskilda julkakor till
tiggare.

De voro så vitt jag minns tillagade som det
övriga julbrödet men något mindre. Även bakade till
julen 3 slags bröd fint, limpa eller slagit bröd
och vanligt grovbröd.

Seden att ha julgran går ungefärligen 30 - 35
år tillbaka. Julträd användes också samtidigt och
saknades aldrig. Nu förekommer julträdet mera säl-
lan. Julkärvar utsattes och utsattes fortfarande
till fåglarna. Det var havre och kornkärvar som
utsattes dels i klykor i träden och dels på en stång.
Julbordet skulle stå dukat till juldagsmorgonen.

Vanligaste maträtter voro lutfisk, skinka och gröt.

Mandel lades i gröten och grötrim voro vanliga. Äpplen och hasselnötter fanns. Julträdet var också prytt med äpplen och kallades därför i min hembyggd även äppelträd.

Tomten väntades komma julnatten och äta av julmaten.

Annandag jul brukade folk vara tidigt uppe och spela grannarna ett spratt i ladugården.

Följande jullekar förekommo. Väga salt, Mussäl skor, Hålla räv och gåsalek. Gömma ringen. Svälta räv. Fria på narr, klyva ved, mala salt.

Klas Lagerkvist

Kristianopel 1924.